

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱۴۶۲.۴۹
۹۷۹,۲۵

حکومت الکترونیک

تألیف

دکتر علی پیران نژاد

عضو هیأت علمی دانشگاه تهران

شماره مسلسل ۸۸۹۳

شماره انتشار ۳۷۷۰

انتشارات دانشگاه تهران

سرشناسه	: پیران نژاد، علی، ۱۳۶۲-
عنوان و نام پدیدآور	: حکومت الکترونیک / تألیف علی پیران نژاد.
مشخصات نشر	: تهران: دانشگاه تهران، مؤسسه انتشارات، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	: ۳۶۴ ص: جدول، نمودار.
فروست	: انتشارات دانشگاه تهران؛ شماره انتشار ۳۷۷۰.
شابک	: 978-964-03-6988-3
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: اینترنت در مدیریت دولتی.
موضوع	: Internet in Public Administration
موضوع	: فناوری اطلاعات--سیاست دولت
موضوع	: Information Technology--Government Policy
شناسه افزوده	: دانشگاه تهران، مؤسسه انتشارات
رده بندی کنگره	: JF ۱۵۲۵ پ۹ ۱۳۹۵
رده بندی دیویی	: ۳۵۲/۲۰۲۸۵۰۰۸
شماره کتابشناسی ملی	: ۰۰۰۰۰۰۵۱۶

این کتاب مشمول قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان است. تکثیر کتاب به هر روش اعم از فتوکپی، ریسوگرافی، تهیه فایل های pdf، لوح فشرده، بازنویسی، اینترنت، سایت ها، مجله ها و کتاب، بدون اجازه کتبی ناشر مجاز نیست و موجب پیگرد قانونی می شود.

ISBN: 978-964-03-6988-3

عنوان: حکومت الکترونیک

تألیف: دکتر علی پیران نژاد

برایش ادبی: هاجر صفری

وبت چاپ: اول

تاریخ انتشار: ۱۳۹۵

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

چاپ و صحافی: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

«مسئولیت صحت مطالب کتاب با مؤلف است»

«کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است»

بها: ۲۴۰۰۰۰ ریال

خیابان کارگر شمالی - خیابان شهید فرش می مقدم - مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

پست الکترونیک: ut.ac.ir@press - تارنما: http://press.ut.ac.ir

پخش و فروشی: تلفکس ۸۸۳۳۸۷۱۲

فصل اول: فناوری اطلاعات و ارتباطات

۲	مقدمه: تاریخچه‌ای از فناوری اطلاعات و ارتباطات
۷	تعریف فناوری اطلاعات و ارتباطات
۸	فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات و توسعه اقتصادی
۱۰	فناوری اطلاعات و ارتباطات و فقر
۱۱	فناوری اطلاعات و ارتباطات و تولید ناخالص ملی و بهره‌وری
۱۳	فناوری اطلاعات و ارتباطات و نوآوری
۱۵	فناوری اطلاعات و ارتباطات و توسعه اجتماعی
۱۶	فناوری اطلاعات و ارتباطات و آموزش
۱۹	فناوری اطلاعات و ارتباطات و بهداشت
۲۰	فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات و توسعه سیاسی
۲۱	توسعه سیاسی به واسطه ملت
۲۲	توسعه سیاسی به واسطه دولت
۲۳	شاخص‌های توسعه فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی (ITL)
۲۶	فناوری اطلاعات و ارتباطات در ایران
۲۷	تلفن ثابت
۲۸	تلفن همراه
۲۹	تعداد کاربران اینترنت
۳۰	هزینه‌های صرف شده در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات
۳۲	وضعیت توسعه فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی در سطح استان‌های کشور
۳۷	جمع‌بندی
۳۷	واژگان کلیدی فصل
۳۷	پرسش‌های فصل

فصل دوم: جامعه اطلاعاتی

۴۰	مقدمه: سیر تطور جوامع بشری از منظر فناوری
۴۲	تعریف جامعه اطلاعاتی
۴۴	رویکرد فناورانه
۴۵	رویکرد اقتصادی
۴۶	رویکرد استخدای
۴۷	رویکرد فاصله‌ای
۴۷	رویکرد فرهنگی
۴۸	چالش‌های بی‌رویی جامعه اطلاعاتی
۴۸	زیرساخت‌های بی‌سیم جامعه اطلاعاتی
۴۹	امنیت و اعتمادسازی در جامعه اطلاعاتی
۵۰	جنبه‌های اخلاقی جامعه اطلاعاتی
۵۱	تنوع فرهنگی در جامعه اطلاعاتی
۵۲	شکاف دیجیتالی
۵۴	دسترسی به اطلاعات
۵۵	جمع‌بندی
۵۵	واژگان کلیدی فصل
۵۵	پرسش‌های فصل

فصل سوم: آمادگی الکترونیکی

۵۸	مقدمه: الکترونیکی شدن جوامع
۵۹	مفهوم آمادگی الکترونیکی
۶۰	ضرورت توجه به آمادگی الکترونیکی
۶۳	مدل‌های آمادگی الکترونیکی
۶۴	مدل‌های آمادگی الکترونیکی کلان‌نگر
۶۶	مدل سیاست‌گذاری سیستم‌های رایانه‌ای (CSPP)
۶۷	مدل مرکز توسعه بین‌المللی دانشگاه هاروارد (CID)
۶۷	مدل کسب‌وکار الکترونیکی مک کانل (MI)
۶۷	مدل اتحادیه بین‌المللی مخابرات (ITU)

۶۸	مدل واحد اطلاعات اکونومیست (EIU)
۶۸	مدل مذاکره شبکه (CIDCM)
۶۹	مدل شاخص‌های توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات (UNCTAD)
۶۹	مدل ائتلاف جهانی خدمات و فناوری اطلاعات (WITSA)
۶۹	مدل آمادگی شبکه‌ای (NRI)
۷۶	مدل چهارچوب به‌گزینی اروپای الکترونیکی (EEBF)
۷۶	مدل ماتریس ارزیابی دانش (KAM)
۷۶	مدل ارزیابی فناوری اطلاعات و ارتباطات در کشورها (USAID)
۷۶	مدل چهارچوبی برای ارزیابی انتشار اینترنت (Mosaic)
۷۷	مدل سازمان همکاری‌های اقتصادی آسیا و اقیانوسیه (APEC)
۷۷	مدل مدل شکاف دیجیتالی و پیش‌زمینه‌ها (MDD)
۷۷	مدل‌های آمادگی الکترونیکی خردنگر
۸۲	مدل بلوغ سب‌کار دیجیتالی (EMM)
۸۲	مدل آمادگی الکترونیکی اد، اک‌شده (PERM)
۸۳	مدل KPMG
۸۴	مدل ارزیابی هدایت و رهبری الکترونیکی ادارات و وزارتخانه‌های دولتی (P3I3)
۸۵	جمع‌بندی
۹۰	واژگان کلیدی فصل
۹۰	پرسش‌های فصل

فصل چهارم: مدیریت دولتی در جامعه اطلاعاتی

۹۴	مقدمه: ضرورت کاربرد فناوری‌های نوین در مدیریت دولتی
۹۶	تأثیرات فناوری اطلاعات و ارتباطات بر مدیریت دولتی
۹۹	قابلیت‌ها
۱۰۰	تعاملات
۱۰۳	گرایش‌ها
۱۰۴	توزیع ارزش‌ها
۱۰۶	جمع‌بندی
۱۰۶	واژگان کلیدی فصل

پرسش‌های فصل ۱۰۶

فصل پنجم: حکومت الکترونیک

مقدمه: الکترونیک شدن حکومت‌ها.....	۱۱۰
مفهوم حکومت الکترونیک.....	۱۱۱
حکومت الکترونیک و دولت الکترونیک.....	۱۱۳
حکومت الکترونیک به مثابه یک ضرورت.....	۱۱۷
تغییر رادایم در مدیریت دولتی.....	۱۱۸
خزانه‌داری خوب و حکومت الکترونیک.....	۱۲۲
بخش خصوصی به مثابه رقیبی چابک.....	۱۲۷
مطالبات عمومی.....	۱۲۹
جمع‌بندی.....	۱۳۱
واژگان کلیدی فصل.....	۱۳۱
پرسش‌های فصل.....	۱۳۲

فصل ششم: فرصت‌ها و چالش‌های حکومت الکترونیک

مقدمه.....	۱۳۴
چالش‌های استقرار حکومت الکترونیک.....	۱۳۴
عوامل سازمانی و مدیریتی.....	۱۳۵
برنامه‌ریزی راهبردی و رهبری فراسازمانی.....	۱۳۵
شیوه استقرار الگوی جدید.....	۱۳۶
تامین مالی.....	۱۴۰
بازمهندسی سازمان‌های دولتی.....	۱۴۰
عوامل فنی و مخابراتی.....	۱۴۵
عوامل اجتماعی و فرهنگی.....	۱۴۵
حریم خصوصی و امنیت در فضای مجازی.....	۱۴۵
شکاف دیجیتالی.....	۱۴۷
پذیرش خدمت‌رسانی الکترونیک از جانب کاربران.....	۱۴۸
کنترل افکار عمومی و همگن‌سازی نظرهای شهروندان.....	۱۵۰

۱۵۱		سانسور کردن اطلاعات
۱۵۲		عوامل حقوقی و قانونی
۱۵۵		فرصت‌های ناشی از استقرار حکومت الکترونیک
۱۵۶		کاهش هزینه و افزایش بهره‌وری
۱۵۹		بهبود کیفیت خدمات عمومی
۱۶۰		مدیریت دانش در سازمان‌های دولتی
۱۶۴		به چالش کشیدن نظام‌های حکومتی غیرمردم‌سالارانه
۱۶۶		فعال کردن قشرهای به حاشیه رفته در جامعه
۱۶۷		افزایش اعتماد عمومی به حکومت
۱۷۱		شفافیت، پاسخ‌گویی و کاهش فساد اداری
۱۷۲		جمع‌بندی
۱۷۳		واژگان کلیدی فصل
۱۷۳		پرسش‌های فصل

فصل هفتم: مدل‌های بلوغ حکومت الکترونیک

۱۷۶		مقدمه: ضرورت طراحی مدل بلوغ حکومت الکترونیک
۱۷۶		مدل‌های بلوغ حکومت الکترونیک
۱۷۶		مدل لاین و لی
۱۸۲		مدل وسکات
۱۸۴		مدل گارتنر
۱۸۵		مدل هیلر و بلانگر
۱۸۷		مدل بانک جهانی
۱۸۸		مدل میسرا و دینگرا
۱۹۰		مدل سازمان ملل متحد
۱۹۲		مدل هیکس
۱۹۴		مدل وست
۱۹۵		مدل دلویت
۱۹۷		مدل سیانو و لانگ
۱۹۸		مدل بازسازی فرایندهای بخش عمومی

۲۰۰	مروری بر مدل‌های بلوغ حکومت الکترونیک
۲۰۴	کیفیت وبسایت‌های دولتی گواهی بر میزان بلوغ حکومت الکترونیک
۲۰۵	مدل‌های ارزیابی وبسایت‌های دولتی
۲۱۴	مروری بر ارزیابی وبسایت وزارتخانه‌های کشور
۲۲۱	پیشنهادهایی برای بهبود وضعیت وبسایت‌های دولتی کشور
۲۲۱	خدمت‌رسانی آن‌لاین
۲۲۲	کمک به کاربران
۲۲۲	راهنما
۲۲۲	قانونی‌سازی
۲۲۳	معماری اطلاعات
۲۲۳	دسترسی آسان
۲۲۴	جمع‌بندی
۲۲۷	واژگان کلیدی فصل
۲۲۷	پرسش‌های فصل

فصل هشتم: مردم‌سالاری الکترونیکی

۲۳۰	مقدمه: مروری بر تاریخچه مفهوم مردم‌سالاری
۲۳۱	نوع‌شناسی مردم‌سالاری
۲۳۲	مردم‌سالاری مستقیم (سریع)
۲۳۳	مردم‌سالاری تعاملی (قوی)
۲۳۳	مردم‌سالاری غیرمستقیم (ضعیف)
۲۳۶	مردم‌سالاری الکترونیکی
۲۴۲	توانمندسازی سیاسی شهروندان
۲۴۶	آگاهی‌بخشی سیاسی
۲۴۷	اطلاعات دیجیتال
۲۴۷	شبکه‌های اجتماعی مجازی
۲۴۸	احزاب سیاسی
۲۴۹	مشارکت سیاسی شهروندان
۲۵۰	تصمیم‌گیری الکترونیکی

۲۵۱	نظارت الکترونیکی
۲۵۲	مشاوره الکترونیکی
۲۵۲	مشارکت الکترونیکی از منظر سازمان ملل متحد
۲۵۵	جمع‌بندی
۲۵۵	واژگان کلیدی فصل
۲۵۶	پرسش‌های فصل

فصل نهم: حکومت الکترونیک در مقیاس جهانی

۲۵۸	مقدمه: ارزیابی بروژه‌های حکومت الکترونیکی در مقیاس جهانی
۲۵۹	کره جنوبی
۲۶۴	سنگاپور
۲۶۸	استرالیا
۲۷۱	ایالات متحده آمریکا
۲۷۵	انگلستان
۲۷۸	ژاپن
۲۸۰	جمهوری اسلامی ایران
۲۸۳	جمع‌بندی
۲۸۴	واژگان کلیدی فصل
۲۸۴	پرسش‌های فصل

۲۸۷ ضمیمه و پیوست‌ها

۳۲۹ منابع و مآخذ

پیش گفتار

در دوران معاصر که با ظهور و گسترش روزافزون فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی همراه است، جوامع بشری (خواسته یا ناخواسته) از شکل سنتی خود در حال گذار به جامعه اطلاعاتی اند؛ جامعه‌ای که در آن فناوری‌های نوین اشاره شده از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و در تلاش‌اند تا با ارائه امکانات و قابلیت‌های بدیع، در عرصه‌های گوناگون اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی، نظامی، امنیتی، آموزشی و... ایفاء نقش کنند. حوزه اداره دولت و حکومت (مدیریت دولتی) نیز از این قاعده مستثنا نبوده و از اوایل دهه ۹۰ میلادی پذیرای حضور فناوری‌های نوین در سازمان‌های دولتی و همچنین در نظام‌های حکومتی است و متعاقب آن شکل جدیدی از حکومت‌ها با نام حکومت الکترونیک در جوامع ظهور یافته‌اند.

علی‌رغم اهمیت و جایگاه ویژه موضوع حکومت الکترونیک در دوران معاصر، اغلب مطالعات و پژوهش‌های انجام‌شده در سطح ملی این عرصه را در لایه‌های سطحی آن بررسی کرده‌اند و از تبیین آن در لایه‌های عمیق‌تر اجتناب شده است. کتاب حاضر از جمله آثاری است که در تلاش برای ارائه تصویری جامع از مفهوم حکومت الکترونیک در کشور تهیه شده است. بر همین اساس نگارنده از منظرهای مختلف به این مفهوم پرداخته و ضمن ارائه روش‌کردی کلان‌نگر، جزییات هر یک از فاکتورهای حائز اهمیت در حکومت الکترونیک را نیز ارائه کرده است.

کتاب حاضر، بر پایه مطالعات و پژوهش‌های متعدد نگارنده، در علی حدود یک دهه، با تمرکز بر حوزه حکومت الکترونیک و همچنین تدریس در مقاطع کارشناسی و کارشناسی ارشد رشته مدیریت دولتی تهیه شده است و در تلاش است تا، علاوه بر در برداشتن جایگاه مباهات و گزارش‌های مربوطه در سطح بین‌المللی، مفهوم حکومت الکترونیک را در سطح ملی نیز مطالعه و بررسی کند. تا از این طریق، ضمن ارائه اطلاعاتی به‌روز از وضعیت فعلی و مجموعه تلاش‌های انجام‌شده در این حوزه از کشور، متولیان پروژه‌های حکومت الکترونیک را در توسعه‌یافتگی و تعالی بخشی از بخش‌های الکترون پروژ‌های یادشده در سطح ملی یاری رساند.

همان‌گونه که شکل یک (طرح کلی کتاب) نمایش می‌دهد، مجموعه حاضر در قالب نه فصل به شرح ذیل تنظیم شده است.

در فصل اول، ضمن تعریف مفهوم فناوری اطلاعات و ارتباطات، سیر تطور فناوری‌های اشاره شده در جوامع بشری نیز مرور شده است. از سوی دیگر در این فصل تلاش شده تا به صورتی اجمالی تأثیرات فناوری‌های نوین در عرصه‌های اقتصادی، اجتماعی، و سیاسی جوامع تبیین شود. همچنین، در انتهای

این فصل، به وضعیت توسعه و گسترش فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی در سطح استان‌های کشور و همچنین در سطح ملی توجه شده است.

در فصل دوم، ضمن تعریف جامعه اطلاعاتی، از منظرهای گوناگون همچون رویکرد اقتصادی، فناوریانه، استخدای، فاصله‌ای، و فرهنگی به پدیده اطلاعاتی شدن جوامع بشری پرداخته شده است. همچنین در انتهای فصل یادشده، چالش‌های پیش‌روی جوامع اطلاعاتی، همچون شکاف دیجیتالی، زیرساخت‌های فنی، امنیت و اعتمادسازی در جامعه اطلاعاتی نیز مطالعه و بررسی شده است.

در فصل سوم نیز با تمرکز بر موضوع مدیریت دولتی در عصر اطلاعاتی، تأثیرات فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی در بروکراسی مورد استفاده در سازمان‌های دولتی و همچنین زمینه‌سازی این فناوری‌ها در زمینه‌سی مدیریت دولتی، به منظور تطبیق‌پذیری با جامعه اطلاعاتی، مطالعه و بررسی شده است.

در فصل چهارم، به مفهوم مادگی الکترونیکی به مثابه یکی از شاخص‌های اساسی در جوامع اطلاعاتی توجه شده است. در این فصل، ضمن بررسی مدل‌های مطرح آمادگی الکترونیکی در عرصه بین‌المللی، آمارهایی از وضعیت موجود این شاخص‌ها در بین کشورهای برتر منطقه خاورمیانه و همچنین در عرصه بین‌المللی، ارائه شد.

در فصل پنجم، به مفهوم حکومت الکترونیک، به مثابه صدای بازار استفاده از فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی در مدیریت دولتی، پرداخته شد. در ادامه فصل نیز به ضرورت‌های الکترونیکی شدن حکومت‌ها، و تمایز میان مفاهیم دولت الکترونیک، حکومت الکترونیک و حکمرانی الکترونیکی اشاره شد.

در فصل ششم، مدل‌های مختلف بلوغ حکومت الکترونیک، در سطح بین‌المللی با تمرکز بر شناسایی نقاط مشترک و افتراق آنها مرور شده است.

در فصل هفتم به فرصت‌ها و چالش‌های پیش‌روی حکومت‌های الکترونیک، از منظرهای فنی، مدیریتی، سازمانی، اجتماعی، فرهنگی، حقوقی و قانونی، توجه شده است. همچنین در این فصل، ضمن تشریح مدل‌های مختلف از ارزیابی وبسایت‌های سازمان‌های دولتی، به مطالعه و ارزیابی کیفی وبسایت وزارتخانه‌های کشور پرداخته شده است.

در فصل هشتم، ضمن تشریح مفهوم مردم‌سالاری و انتقادات وارد بر آن، به نوع جدیدی از مردم‌سالاری با نام مردم‌سالاری الکترونیکی، به منزله مدینه فاضله پروژه‌های حکومت الکترونیک، توجه شد.

فصل نهم نیز تلاش‌های انجام‌شده در میان کشورهای پیش‌روی جهان در حوزه حکومت الکترونیک مرور می‌کند و در تلاش است تا، با مرور بهترین اقدامات صورت‌گرفته در این کشورها، متولیان پروژه

حکومت الکترونیک در کشور را در تعالی بخشی به فرایند الکترونیکی شدن حکومت و ارتقای جایگاه ایران در ارزیابی های مربوط به حکومت الکترونیک در عرصه بین المللی یاری رساند.

مطالعه این کتاب به دانشجویان رشته های مدیریت دولتی، مدیریت فناوری اطلاعات و سایر رشته های جدید و مرتبط با مباحث حکومت الکترونیک و همچنین به مسئولان و متولیان پروژه های حکومت الکترونیک در کشور و مدیران و کارشناسان سازمان های دولتی توصیه می شود.

مجموعه حاضر بر اساس مطالعات و پژوهش های ارزشمند و به روز اندیشمندان، صاحب نظران و پژوهش گران ملی و بین المللی و همچنین گزارش های سازمان های بین المللی همچون بانک جهانی و سازمان ملل متحد آماده شده است، ولی با این اوصاف ادعای کتاب حاضر این نیست که هیچ نقصی ندارد. بر همین اساس، از برخوردهای انتقادی و سازنده خوانندگان محترم استقبال می شود و از بازخوردهای سازنده آنان در ویرایش های آتی استفاده خواهد شد.

علی پیران نژاد

عضو هیأت علمی دانشگاه تهران